

Я. В. Поченюкстарший викладач кафедри романо-германської філології
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука

ПРОБЛЕМА СТАТУСУ КОМУНІКАТИВНО-СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ДИДАКТИЧНІЙ І МЕТОДИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті порушено проблему статусу комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови, взаємозв'язку і взаємозумовленості мовного, мовленнєвого, соціокультурного і стратегічного складників іншомовної комунікативної компетентності, ролі стратегічного компоненту як об'єднувального ланцюжка, який забезпечує комунікативну успішність у професійних і життєвих ситуаціях. Проблема полягає у соціальному замовленні суспільства на формування іншомовної комунікативної компетентності як мети філологічної освіти, дискусійності статусу і структури комунікативно-стратегічної компетентності в українській педагогіці та нерозробленості методичного супроводу реалізації мети мовної освіти. Матеріалом дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних науковців, державні нормативні та європейські рекомендаційні матеріали з проблеми. Застосовані у процесі дослідження методи зумовлені специфікою аналізованої проблеми: аналіз та узагальнення теоретико-методологічної, науково-педагогічної та лінгводидактичної літератури; елементи порівняльного і системного аналізу з метою зіставлення різних поглядів на проблему; провідним на цьому етапі дослідження був описовий метод. У ході дослідження виявлено значні розбіжності в розумінні сутності іншомовної комунікативно-стратегічної компетентності, існуванні декількох підходів (компенсаторного, прагматичного, когнітивного) до визначення статусу і змісту комунікативно-стратегічної компетентності студентів-філологів. З'ясовано, що взаємозв'язок субкомпетентностей комунікативної іншомовної компетентності дозволяє зарахувати її до ключових і предметних. Автор пропонує вважати комунікативно-стратегічну компетентність ключовою в широкому розумінні цього поняття, оскільки вправне оперування комунікативними стратегіями й тактиками впливає на кінцевий результат аудиторного і позааудиторного спілкування, рівень володіння мовою в різних видах мовленнєвої діяльності. У процесі вивчення іноземної мови студентами комунікативно-стратегічна компетентність набуває статусу предметної професійної компетентності. Отже, проведене дослідження дає підстави визначити статус комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови як предметний, а рівень володіння цим типом компетентності випускників вишу – як професійний.

Ключові слова: комунікативна компетентність, ключовий, загальнопредметний, предметний статус комунікативно-стратегічної компетентності.

Постановка проблеми. Зміни у сучасному освітньому просторі вищої школи в Україні характеризуються впровадженням компетентнісного підходу, переглядом мети й результатів навчання іноземних мов, добором сучасного методичного інструментарію (підходів, принципів, технологій, методів, форм і прийомів навчання), що впливає на підготовку майбутніх учителів англійської мови. Кінцевою метою цього процесу є формування іншомовної комунікативної компетентності (далі – ІКК), яка розуміється вченими як здатність вирішувати засобами іноземної мови актуальні завдання спілкування у побутовій, навчальній, виробничій і культурній сферах життя; вміння користуватися фактами мови й мовлення для реалізації цілей спілкування [1]. Для реалізації визначеної мети потрібно мати чітке уявлення про сутність ІКК, структурні та змістові особливості цього складного ієрархічного утворення. На жаль, в українській

лінгводидактиці існує термінологічна неузгодженість у функціонуванні понять «комунікативна компетентність», «комунікативно-стратегічна», «навчально-стратегічна» та інших видів субкомпетентностей ІКК; невизначеність статусу комунікативно-стратегічної компетентності (ключовий, загальнопредметний, предметний), ієрархічних зв'язків між зазначеними видами компетентностей тощо. Отже, проблема полягає у соціальному замовленні суспільства на формування іншомовної комунікативної компетентності як мети філологічної освіти, дискусійності статусу і структури комунікативно-стратегічної компетентності в українській лінгводидактиці та нерозробленості методичного супроводу реалізації мети мовної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові засади вирішення проблеми закладені у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників (Е. Азімов, Г. Александрова, Л. Бахман,

Н. Білоноженко, О. Ванівська, О. Задорожна, А. Залевська, Г. Каспер, М. Кенел, Р. Мільруд, С. Ніколаєва, Р. Оксфорд, Т. Олійник, М. Оліяр, Н. Остапенко, В. Рябоконт, М. Свейн, Д. Терещук, Д. Хаймз, О. Шевченко, В. Шовковий, Т. Шовкова, Н. Щерба, А. Щукін та ін.).

Аналіз публікацій із проблеми дослідження засвідчив розбіжності в поглядах учених на структурні та змістові складники ІКК, серед яких більшість виокремлює мовний, мовленнєвий, соціокультурний і стратегічний (навчально-стратегічний), а також різні підходи до трактування сутності та функційного навантаження цього компонента ІКК. Так, першим із підходів у хронологічному аспекті став т. зв. компенсаторний, що бере початок у працях М. Кенела і М. Свейна, котрі розглядали стратегічний компонент як досконале володіння стратегіями вербального та невербального спілкування, які можуть бути задіяні, щоб компенсувати зрив у ньому, викликаний наявними умовами ситуації спілкування, що його обмежують, або недосконалою компетентністю в одній або декількох сферах комунікативної компетентності, і щоб підвищити ефективність процесу спілкування [2]. Подібний погляд знаходимо у працях Л. Бахмана, який визначав стратегічну компетентність як спосіб уникнення труднощів у спілкуванні, основу для ефективного використання лінгвістичних ресурсів [3]. Зазначимо, що таке розуміння використання стратегій переважно в компенсаторній функції притаманне й сучасним дослідникам (Е. Азимов, О. Задорожна, А. Щукін, О. Яшенкова та ін.). У Новому словнику методичних термінів стратегічну компетентність розуміють як здатність компенсувати у процесі спілкування недостатність знання мови, а також мовленнєвого і соціального досвіду спілкування особистістю іноземною мовою [4, с. 295]. О. Задорожна акцентує увагу на компенсації недостатнього рівня володіння мовою та відсутності певного соціального досвіду, вона розуміє стратегічну компетентність як здатність використовувати вербальні й невербальні стратегії для запобігання й усунення труднощів у спілкуванні, а також максимального досягнення поставлених цілей, удосконалення володіння мовою, отримання мовленнєвого і соціального досвіду за умов недостатньої КК співрозмовників або у несприятливій мовленнєвій ситуації [5, с. 106]. На нашу думку, компенсаторний характер стратегічної компетентності у вивченні іноземної мови є важливим, але цей підхід дещо звужує сутність цього компоненту ІКК. У сучасних наукових розвідках пропонується дещо ширше його розуміння в межах комунікативного підходу до вивчення іноземних мов за рахунок акцентування на успішному спілкуванні з використанням комунікативних стратегій і тактик.

Прихильники іншого (прагматичного) підходу розглядають стратегічний компонент у межах прагматичного складника ІКК (Л. Бахман, В. Шовковий, Т. Шовкова та ін.). Вони пропонують досліджувати стратегічну компетентність у співвіднесенні з прагматикою мовлення як здатність користуватися комунікативними стратегіями та реалізувати їх за допомогою системи тактик, вербальних, невербальних і паравербальних засобів комунікації [6, с. 81].

На сучасному етапі розвитку української лінгводидактики домінуючим є когнітивний (навчально-пізнавальний) підхід, поширений у сфері вивчення іноземних і рідної (української) мов (О. Задорожна, С. Ніколаєва, Л. Овсієнко, Т. Олійник, М. Оліяр, Н. Остапенко, М. Пентиліук, В. Рябоконт та ін.). Наприклад, у словнику-довіднику з лінгводидактики подається таке визначення стратегічної (діяльній) компетентності: це сформованість загальнонавчальних, організаційних, контрольних-оцінних, творчих умінь, ціннісного орієнтування, які розвивають когнітивні здібності, опанування стратегіями, що визначають оптимальність мовленнєвої діяльності, спрямованої на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем [7, с. 65]. Найбільш поширеним цей підхід є в методиці викладання української мови, що відображено в численних Концепціях, Держстандартах, програмах та інших нормативних документах, у яких виокремлюється стратегічна (діяльній) субкомпетентність. Отже, прихильники когнітивного підходу акцентують увагу на досвіді навчання, розвитку самостійності в отриманні знань, формуванні загальнонавчальних умінь і навичок, тобто на застосуванні навчальних стратегій і тактик. Компромісний варіант пропонує у своїх роботах С. Ніколаєва, яка виокремлює навчально-стратегічну компетентність у складі ІКК, що містить навчальний і стратегічний компоненти [8, с. 15]. Найбільше нам імпонують погляди вчених, що ще не оформилися в окремий підхід, але результати їх досліджень дозволяють порушувати питання про визначення статусу комунікативно-стратегічної компетентності на підставі провідної функції стратегічного компоненту ІКК – об'єднувальної (Н. Білоноженко, І. Потюк, Л. Овсієнко, Д. Терещук та ін., Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти тощо).

Отже, аналіз літератури з проблеми дослідження виявив відсутність загальноприйнятих тлумачень сутності стратегічного складника ІКК, а питання статусу комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови взагалі не порушувалося в українській лінгводидактиці.

Мета статті – на основі аналізу літератури визначити статус іншомовної комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови.

лійської мови, обґрунтувати доцільність виокремлення цього типу компетентності як складника комунікативної іншомовної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних науковців, державні нормативні та європейські рекомендаційні матеріали з проблеми. Застосовані у процесі дослідження методи зумовлені специфікою аналізованої проблеми: аналіз та узагальнення теоретико-методологічної, науково-педагогічної та лінгводидактичної літератури; елементи порівняльного та системного аналізу з метою зіставлення різних поглядів на проблему; провідним на цьому етапі дослідження був описовий метод.

Реалізація мети потребує розгляду таких дидактико-методичних понять, як «ключовий, загальнопредметний, предметний статус комунікативної компетентності», взаємозв'язок мовленнєвої, мовної, соціокультурної та стратегічної субкомпетентностей ІКК, можливість і доцільність виокремлення комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови тощо.

Вивчення праць українських дидактів і міжнародних експертів із питань вивчення мови дозволяє погодитися з поглядами вчених, за якими комунікативна компетентність може розглядатися як ключова, загальнопредметна та предметна, що дає підстави вважати її лінгводидактичним феноменом [9]. Нам важливо з'ясувати різницю між ключовою та предметною КК. Ключові компетентності, на думку науковців, – це здатність особистості застосовувати в конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують її та перебувають на відстані, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями; універсальні компетентності, які застосовуються в різноманітних життєвих ситуаціях і необхідні для успішної реалізації людиною всіх основних життєвих ролей: громадянина, сім'янина, члена суспільства, захисника вітчизни, працівника, це своєрідний ключ до успішного життя людини в суспільстві [10, с. 58–60]. Комунікативна компетентність як предметна є невід'ємним складником структури мовної освіти, передбачає оволодіння усіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного й писемного мовлення, базовими вміннями та навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях [10]. Н. Голуб вважає, що підставою для розрізнення термінів «комунікативна компетентність (ключова)», «комунікативна компетентність (предметна)» є передусім сфера функціонування і призначення компетентності, а саме: 1) сфера предметної КК – навчальний процес, міжособистісне спілкування; призначення – сприяти розв'язанню різноманітних навчальних завдань у межах змодельованих комунікативних ситуацій, налагодженню міжосо-

бистісних стосунків; 2) сфера ключової КК – різні суспільні сфери життя; призначення – сприяти розв'язанню життєво важливих завдань у цих сферах, соціалізації людини, зміцненню власних життєвих позицій, розвитку міжособистісних стосунків [10, с. 59]. Отже, ІКК є ключовою, бо забезпечує використання англійської мови в подальшому професійному житті, спілкуванні за межами нашої країни, євроінтеграційних процесах, самореалізації особистості, і водночас є предметною, оскільки використовується в навчальному процесі, удосконалює володіння мовою в усіх видах мовленнєвої діяльності. Міжнародні експерти зазначають, що у країнах, які мають досвід реалізації компетентнісного підходу до змісту освіти, виокремлюють певні тенденції щодо спроби укладання системи компетентностей на різних рівнях змісту, а саме: надпредметні компетентності, які виконують функцію «парасольки» над усім предметом навчання, їх називають базовими, ключовими; загальнопредметні (їх набувають протягом вивчення того чи іншого предмета чи циклу предметів; спеціальнопредметні (набуваються у процесі вивчення предмета протягом року чи ступеня навчання). В Україні Концепції навчання мови, Держстандарти орієнтують учителів на такий реєстр компетентностей: 1) предметні; 2) ключові; 3) професійні (набуваються у процесі навчання в коледжі або виші).

З огляду на це ІКК майбутніх учителів англійської мови є одночасно предметною та професійною.

Сучасні лінгводидактичні праці розглядають ІКК як інтегративне утворення, до складу якого входять 4–5 компонентів, що можуть різнитися своїми назвами. Так, у методиці викладання української мови це мовний, мовленнєвий, соціокультурний і діяльнісний (стратегічний) компоненти. У методиці викладання іноземних мов виокремлюють мовну, мовленнєву, лінгвосоціокультурну, навчально-стратегічну компетентності [8, с. 13]. Щодо взаємозв'язку зазначених складників, то більшість науковців акцентує увагу на зв'язку мовної та мовленнєвої компетентностей, необхідності врахування лінгвосоціокультурного контексту.

Важливими для нас вважаємо результати дисертаційного дослідження М. Оліяр, котра побудувала модель взаємозв'язків між компонентами (субкомпетентностями) комунікативної компетентності як предметної: мовним, мовленнєвим, соціокультурним, прагматичним і стратегічним [11, с. 24]. Стратегічна компетентність у пропонованій моделі розміщена в центрі чотирикутника, їй підпорядковані комунікативні стратегії та тактики. Слід зазначити, що лінгводидакти (О. Бескорса, Н. Білоножка, І. Задорожна, С. Ніколаєва, Т. Олійник, М. Оліяр, Н. Щерба та ін.) до змісту стратегічної компетентності відносять комунікативні й навчальні стратегії. Подібне розуміння зна-

ходимо і в Загальноєвропейських Рекомендаціях із мовної освіти, в яких серед комунікативно-мовленнєвих компетентностей не виокремлюється стратегічний складник, оскільки від нього залежить мовна компетентність (реалізація комунікативного задуму за допомогою адекватних мовних засобів), мовленнєва (комунікативні стратегії передбачають використання певних видів мовленнєвої діяльності), соціокультурна або лінгвосоціокультурна (виконується певна соціальна роль у певному культурному контексті, що вимагає наявності лінгвокультурологічних знань). Об'єднувальним компонентом виступають стратегії, які тлумачаться європейськими експертами як мовленнєві засоби, які користувач мовою застосовує для мобілізації та балансу своїх ресурсів, активізації вмінь і навичок, аби задовольнити комунікативні потреби в певному контексті й успішно виконати поставлене завдання у найбільш зрозумілій або найбільш економній можливий спосіб залежно від конкретної мети [9, с. 57]. Автори рекомендацій зауважують, що застосування комунікативних стратегій може розглядатися як реалізація когнітивних (навчальних) принципів «планування», «виконання», «контролю» та «корекції» у різних видах мовленнєвої діяльності, тобто комунікативні й навчальні стратегії виступають важливим засобом формування ІКК. У працях Н. Білоножко, І. Потюк, Д. Терещук також розглядаються зв'язки між складниками ІКК, акцентується увага на об'єднувальній функції стратегічного складника ІКК. Д. Терещук дійшов висновку, що стратегічна компетентність – з'єднувальна ланка між лінгвосоціокультурною, мовною та мовленнєвою компетентностями, що забезпечує комунікативну успішність співрозмовника та максимальну ефективність спілкування [12, с. 257].

Висновки і пропозиції. Усе зазначене вище свідчить про неоднаковий статус стратегічної та інших субкомпетентностей ІКК, важливість стратегічної компетентності для формування й удосконалення мовної, мовленнєвої, лінгвосоціокультурної та прагматичної компетентностей, що дозволяє нам стверджувати про можливість і доцільність існування терміна «комунікативно-стратегічна компетентність» у межах ІКК. Зазначимо, що цей термін функціонує в методиці викладання німецької мови (В. Шовковий, 2014–2018) та методиці викладання української мови (М. Оліяр, 2014–2018), але без обґрунтування статусу та ієрархічних зв'язків у межах ІКК.

Таким чином, у процесі дослідження з'ясовано, що взаємозв'язок субкомпетентностей комунікативної іншомовної компетентності дозволяє зарахувати її до ключових, загальнопредметних і предметних компетентностей. Автором запропоновано вважати комунікативно-стратегічну компе-

тентність ключовою в широкому розумінні цього поняття, оскільки вправне оперування комунікативними стратегіями й тактиками впливає на кінцевий результат аудиторного й позааудиторного спілкування, рівень володіння мовою в різних видах мовленнєвої діяльності. У процесі вивчення іноземної мови студентами комунікативно-стратегічна компетентність набуває статусу предметної професійної компетентності.

Отже, проведене дослідження дає підстави говорити про доцільність функціонування терміна «комунікативно-стратегічна компетентність», визначити статус комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів англійської мови як предметний у процесі навчання у виші та ключовий у життєвій, культурній, туристичній сферах, а рівень володіння цим типом компетентності випускників вишу – як професійний.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне вирішення проблеми. Подальшого вивчення потребують питання конкретизації змісту комунікативно-стратегічної компетентності, типології навчальних і комунікативних стратегій, визначення об'єкта і критеріїв оцінювання іншомовної комунікативно-стратегічної компетентності, показників її розвитку та засобів формування.

Список використаної літератури:

1. Щукин А.Н. Лингводидактический энциклопедический словарь. Москва : Астрель : АСТ: Хранитель. 2007. 746 с.
2. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*. 1980. № 1. 48 s.
3. Bachman L. *Fundamental Considerations in Language Teaching*. Oxford, 1990.
4. Азимов Э., Щукин А. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : Икар, 2010. 448 с.
5. Задорожна О.І. Сутність поняття стратегічної компетентності в сучасній лінгводидактиці. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 2 (41). С. 102–108.
6. Шовковий В. Комунікативно-стратегічна компетентність в контексті розроблення змісту навчання майбутніх філологів німецької мови (початковий етап). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2018. № 2. С. 81–88.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / кол. авторів за ред. М. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2003. 320 с.
8. Ніколаєва С. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 11–17.

9. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі (матеріали круглого столу). *Укр. мова і літ. в шк.* 2012. № 4. С. 51–64.
10. Оліяр М.П. Теоретико-методологічні засади формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. ... дис. док. пед. наук : 13.00.02 ; 13.00.04. Одеса, 2016. 43 с.
11. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. С.Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
12. Терещук Д.Г. Проблема іншомовних мовленнєвих стратегій та їх класифікацій у методиці навчання іноземних мов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка.* 2011. Вип. 92. С. 295–299.
-

Pocheniuk Ya. The problem of the status of communicative and strategic competence of future English teachers in didactic and methodological literature

The article deals with the problem of the status of communicative and strategic competence of future English teachers, the interconnection and interdependence of linguistic, speech, sociocultural and strategic components of foreign language communicative competence, the role of the strategic component as a unifying chain which provides a communicative success in professional and living situations. The problem is the social for the formation of foreign language communicative competence as the goal of philological education, the discussion of the status and structure of communicative and strategic competence in Ukrainian pedagogy and the lack of methodological support for the language education aim realization. The materials of the study were the works of domestic and foreign scientists, state regulatory and European reference materials on the problem. The methods used in the research are conditioned by the analyzed problem specificity: analysis and generalization of theoretical and methodological, scientific-pedagogical and linguodidactic literature; elements of comparative and systematic analysis to compare different perspectives on the problem; the descriptive method was the leading one at this stage of the study. The study revealed significant differences in understanding the essence of foreign language communicative and strategic competence, the existence of several approaches (compensatory, pragmatic, cognitive) to determine the status and content of communicative and strategic competence. It is found that the interconnection of subcompetences of communicative foreign language competence allows to assign it to key and substantive ones. It is offered to consider communicative and strategic competence as key in the broad sense of the term, since the proper management of communicative strategies and tactics influences the final result of auditory and extra-auditory communication, the level of language proficiency in different types of speech activity. In the process of a foreign language learning, communicative and strategic competence obtains the substantive professional competence status. So, the conducted research allows to determine the status of communicative and strategic competence of future English teachers as substantive, and the level of proficiency in this type of competence as professional.

Key words: *communicative competence, key, subject-specific, substantive status of communicative and strategic competence.*